

**Наставно-научном већу
Филозофског факултета у Београду**

Изабрани у Комисију за оцену и одбрану докторске дисертације *Југословенска војска и Трећи Рајх 1933 – 1941*, чији је аутор колега мр Далибор Денда, слободни смо да поднесемо следећи

Р Е Ф Е Р А Т

Основни подаци о кандидату

Далибор Денда је рођен 19. јула 1975. године у Зрењанину. У месту рођења је завршио основну школу и гимназију. Студије историје на Филозофском факултету у Београду уписао је 1995. године. Дипломирао је октобра 2001. године одбравивши дипломски рад *Тенкови и модернизација југословенске војске 1921 - 1925 (идеје и доктрина)*. Магистарске студије на Катедри за историју Југославије Филозофског факултета у Београду уписао је 2003. године. Стипендиста Војске Југославије постао је 1997. године, а од марта 2002. запослен је у Војноисторијском институту, прво као архивиста у Првом одељењу Војног архива, а од марта 2003, као истраживач у Одељењу за научноистраживачки рад. Школске 2004/2005. завршио је Дипломатску академију Министарства спољних послова Републике Себије. Од октобра 2006, после укудања Војноисторијског института, ради у Одељењу за војну историју Института за стратегијска истраживања Министарства одбране Републике Србије. Од 2003. године члан је редакцијског одбора, а од 2006. до 2012. и стручни секретар редакције часописа *Војноисторијски гласник*. Стручно високо вредновани магистарски рад *Моторизација југословенске војске 1918 - 1941* колега Денда је одбранио на Филозофском факултету у Београду 9. јула 2008. године. У току 2012/2013. боравио је на једногодишњој истраживачкој пракси у Центру за војну историју и друштвене науке Бундесвера (до 2012. Војноисторијски институт - MGFA) у Потсдаму (СР Немачка).

Колега Денда се у историографији по први пут огласио 2003. године и од тада редовно објављује истраживачке радове у домаћим и страним научним часописима и зборницима радова. Аутор је књиге *Аутомобил у српској војсци 1908 – 1918* (Београд, 2008) и писац преко 40 научних радова. Његови радови се превасходно тематски односе на историју српске војске у балканским ратовима и Првом светском рату, модернизацију југословенске војске у међуратним годинама, улогу војске у Хладном рату, историју војне историографије...

Хронолошки оквир његових истраживања превасходно се односи на XX век. Учествовао је са посебним рефератима на 19 домаћих и међународних научних скупова (у Београду, Москви, Бечу, Софији, Варшави, Букурешту, Братислави, Тутракану, Констанци, Копру, Лајковцу и Пожаревцу). Сарађује на пројектима „Српски биографски речник“ и „Српска енциклопедија Матице српске и САНУ“ и „Срби и Србија у југословенском и међународном контексту: унутрашњи развитак и положај у европској – светској заједници“ (Бр.47027) који финансира Министарство за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије. Учествовао је и у међународном пројекту "1914-1918-online. *International Encyclopedia of the First World War*" Слободног Универзитета у Берлину. Био је наратор у два документарна филма на тему балканских и Првог светског рата и две епизоде серијала РТС "Велики рат иза кулиса". Држао је предавања по позиву докторандима на катедри за историју Југославије Филозофског Факултета у Београду, полазницима семинара за историју Истраживачке станице Петница, на Академији националне одбране у Бечу (Аустрија) и у Матици српској у Новом Саду. Бави се истраживањем националне војне историје 20. века. Говори енглески, руски, немачки и бугарски језик. Активан је старешина Војске Србије у чину пешадијског мајора (од 23.04.2016. потпуковник). Докторску дисертацију на тему *Југословенска војска и Трећи Рајх 1933 – 1941* на Филозофском факултету у Београду пријавио је 2009. године.

Предмет и циљ докторске дисертације

Како су у периоду омеђаном годинама 1933. и 1941. међудржавни и војни односи Краљевине Југославије и Трећег Рајха пролазили кроз више фаза, један од предмета докторске дисертације колеге мр Далибора Денде је био да их идентификује, одреди ниво заинтересованости за сарадњу, укаже на постојеће сукобљене ставове и перцепције, утврди оквире међусобне војне сарадње и све оно што је у веома сложеном времену друге половине 30-их година XX века водило сукобу са ратним последицама. Политички и економски односи две државе најдиректније су одређивали војну сарадњу и војне односе, па је циљ овог истраживања био да то и потврди. Предмет истраживања, што је и учињено, био је и да покаже у којој су мери војни односи исказивали извесна оступања од курса који је заузимала званична државна политика, пре свега изазвана инерцијом понашања карактеристичном за увек конзервативну институцију каква је војска.

Истраживање војних односа, што је био основни предмет докторске дисертације колеге Денде, показало је постојање више садржајних целина. У првој од њих (1933-1938) Југославија је највећу спољнополитичку претњу сопственом интегритету видела у Италији, што је допринело успостављању војнодипломатских односа са Трећим Рајхом, али и најдиректније утицало на јачање војне сарадње у оквирима Мале Антанте. У питању је период испуњен сталним побољшањем сарадње са Немачком, уз отварање могућности да у замену за извоз

стратешких сировина буде обезбеђена набавка војне опреме и наоружања и започињање разговора око сарадње на подизању индустрије земаљске одбране у Југославији (време владе Милана Стојадиновића). Другу целину представља период зачет после марта 1938, а окончан почетком рата у Европи септембра 1939. У том периоду Немачка је постала сусед југословенске државе, што је утицало на промену стратегије и доктрине југословенске војске, убрзавање припрема за рат, интензивно наоружавање уз готово потпуни ослонац на Немачку (Чехословачка је окупирана, а западни савезници и СССР нису били у могућности да помогну). Трећу целину чини период омеђан почетком Другог светског рата у Европи (септембар 1939) и приступањем Југославије Тројном пакту (25. 3. 1941), у коме је Немачка, после пада Француске, остварила снажан утицај на југословенски војни врх, а преко система билатералних уговора о пријатељству и ненападању настојала да отклони страховања југословенских политичара и приволи их на приступање „немачком новом поредку“. Последњу фазу у односима чини временски кратак, али историјски значајни период омеђан војним пучем у Београду (27. март 1941. године) и окончањем Априлског рата. Уз наведено, предмет докторске дисертације било је и понашање југословенских народа и националних мањина у оквирима мултиетничке југословенске војске.

Један од кључних циљева чијем је остварењу тежило ово истраживање био је да представи историјске догађаје критички преиспитујући устаљена историографска тумачења, тежишно се ослањајући на нове и мало коришћене историјске изворе похрањене у немачким и југословенским архивима и нове историографске резултате. Како истраживачких научних радова који су се тicali односа југословенске војске са армијом Трећег рајха готово и да није било и да су у литератури која је узгредно дотицала то питање постојали бројни стереотипи, паушалне оцене и идеолошка тумачења, историографска слика те појаве (однос југословенске војске према Трећем Рајху), у веома сложеном времену које је претходило почетку Другог светског рата, остала је непрецизна, нејасна, недоречена. Уколико се томе придружи и историографска слика коју можемо наћи у ревизионистичкој литератури, а која омаловажава све резултате научне историографије, занемарује чињенице, инсистира на слободним тумачењима прошлости, подстиче митоманије, афирмише теорије завере (чији су носиоци Јевреји, масони, домаћи анационални елементи, комунисти, стране обавештајне службе...), постаје јасно у којој је мери истраживање, које је са циљем да расветли истину предузео колега Денда, било потребно. Циљ је ове докторске дисертације био и да расветли природу приватних и јавних односа које су представници југословенске војске имали са припадницима војске и државне администрације Трећег Рајха. То важи и за разоткривање мотива и позадине понашања које је представнике војног врха подстицало да се у вези са исходом рата на фронтима великих сила заложу за одлагање сукоба са Немачком и ишчекивање повољније прилике, а што је у каснијој историографској литератури означавано крајностима - „националном издајом“ или

„националним спасењем“. Један од циљева докторске дисертације колеге Денде је био да сложено проблематику војних и економских односа Југославије и Немачке сагледа у контексту међуратног времена, уз уважавање односа снага, али и разумевање чињенице да је у времену које је претходило сукобу свет био подељен на свет фашизма и свет антифашизма. Како је свакодневна политизација прошлости и притисак ваннаучног (ревизија прошлости мотивисана политиком) допринела ширењу непровереног знања и полуистина, један од циљева докторске дисертације колеге Далибора Денде је био да досегне до поуздане истине о односима које је југословенска војска имала са Трећим Рајхом од доласка Адолфа Хитлера на власт (1933), до војног слома југословенске државе (1941).

Анализе и закључци до којих је досегло ово истраживање своју основу превасходно имају у архивској грађи похрањеној у више домаћих и страних архива: Дипломатског архива Министарства иностраних послова Републике Србије, Војног архива у Београду (6), Војног архива СР Немачке у Фрајбургу (25), Архиву министарства иностраних послова Немачке у Берлину (23), Архива Југославије (12), Архива Србије (1), Архива САНУ (2). За обраду саме теме од посебног су значаја били документи југословенске, немачке, француске и британске провениенције похрањени у наведеним архивским институцијама, који су аутору омогућили да сагледа, сазна, разуме и презентује суштину војнополитичких и војнодипломатских односа између Краљевине Југославије и Трећег Рајха у годинама 1933-1941. Историјске чињенице пронађене у архивским изворима колега Денда је успешно комбиновао са подацима до којих је дошао темељним ишчитавањем објављене грађе (44), мемоаристике (19), штампе и периодике (10), енциклопедија (10), интернет адреса (4), војне, правне, дипломатске, економске, историографске литературе и публицистике (207).

Основне хипотезе од којих се пошло у истраживањима

Докторска дисертација колеге Далибора Денде потврдила је и надоградила хипотезе са којима је аутор започео истраживања. Хипотези да је југословенска војска, у погледу доктрине и организације, била под снажним утицајем Француске ово истраживање је придодало и утицај који је у тој сфери у другој половини 30-тих година XX века остваривала Немачка. Истраживање је потврдило претпоставке да је већи интерес југословенских војних кругова за сарадњу са Вермахтом започео са 1935. годином и да је то најдиректније проистицало из спољнополитичког концепта који је настојала да реализује влада Милана Стојадиновића, а који је утемељење имао у примени немачког обрасца о утицају државе на развој друштва, привреде и војске. Једна од хипотеза коју је истраживање колеге Денде потврдило је да је војно-економска сарадња била најизраженија у оквирима Ратне морнарице и са делом Ваздухопловства, док је Копнена војска, до уласка у рат, остала привржена сарадњи са

савезницама из Првог светског рата. Потврђена је и претпоставка аутора да су Немачке победе у започетом рату, а посебно пад Француске, оставиле снажан утисак на југословенски војни врх, произвеле дефетизам и сумњу у могућност супротстављања таквој оружаном сили, довеле до промене ратне доктрине, обезбедиле престиж Немачке у свим родовима југословенске војске. Потврђена је и претпоставка да је у периоду 1939 – 1941. сарадњу југословенске војске са Трећим рајхом одређивао обострани интерес. То важи и за хипотезу да су, поред сарадње, југословенски официри, нарочито њихово српско језгро, били антинемачки настројени и да су деловали у антинемачком духу, али да и на другој страни није било поверења према понашању југословенске војске. Војни чинилац, како је гласила једна од хипотеза кандидата које је истраживање потврдило, био је кључни фактор прекида сарадње и започињања рата.

Опис садржаја докторске дисертације

Структуру докторске дисертације „Југословенска војска и Трећи Рајх 1933 – 1941“, поред предговора (стр. 1-11), обимног истраживачког увода (стр. 12–170), закључка (стр. 661-673) и пописа извора и литературе чини пет поглавља унутар којих је материја изложена путем 28 потпоглавља. У предговору докторске дисертације колега Денда се критички одредио према теми, постојећим изворима и литератури. Јасно је указао на значај појединих архивских фондова и збирки за његово истраживање. Такође је скренуо пажњу и на разлоге који су пресудно утицали на структуру докторске дисертације.

У изузетно обимном, темељно урађеном и претежно на новим истраживањима и литератури заснованом уводном делу докторске дисертације колега Далибор Денда је обрадио више важних тема. У широким потезима, са застајањем на важним преломницама историје, представио је политичке, економске и културне везе Срба и Немаца од средњег века до 1918. године. Указао је на економске везе успостављене у средњем веку, последице турских освајања и ратова које је држава османског суверенитета водила са Аустријом у 18. веку, слику коју су о Србији стекли немачки путописци, допринос миграторних кретања на међусобно упознавање и прожимање два народа током векова. Посебно предано су обрађени односи Срба и Немаца у 19. веку. Кандидат је скренуо пажњу на значај националних препорода и важност универзитетских центара у обликовању националних и културних идентитета, институција и елита. Идентификовани су периоди у којима је било више или мање политичког и војног интересовања Немачке за Србију и Србе. Са истом пажњом проговорено је о дипломатским, привредним и културним односима два народа и две државе, али и о моноштву стереотипа о Балкану и народима који на њему живе који су обликовали свест Немаца и утицали да после времена сарадње XX век буде век сукоба.

У оквиру уводног дела рада, као посебна целина темељно су обрађене војне везе Срба и Немаца до 1918. године. У тим деловима текста расветљени су војни утицаји и организација који су у Србију стигли из Пруске преко школовања српских официра и стручњака који су неопходно били потребни институцији војске. Та сазнања о „пруском професионализму“ и деценијској изградњи борбено ефикасне армије, драгоцене за разумевање тактике, стратегије, технике командовања, војне организације и доктрине Немачке, од посебне су важности за разумевање теме којој је колега Денда посвећен. Упоредо са тим обрађени су немачки утицаји на изградњу модерне српске војске, указано на савремена војничка знања која су стекли српски официри школовани у Немачкој и позиције које су након тога задобили у српској војсци, скренута пажња на скромне војне потенцијале Србије и војне реформе изведене уз отпоре по немачком обрасцу. На тај начин формиран је по немачком узору заокружен и ефикасан систем институција које су изнедриле изузетно способан старешински кадар формиран на добром познавању немачке војне мисли и праксе ратовања. Кандидат је указао на процес милитаризације српског друштва и улогу коју су у њему имали чланови организације Црна рука, везе Драгутина Димитријевића Аписа и дела српских официра са круговима блиским Вилхелму II, растуће немачке интересе за Србију. Са подједнаком пажњом обрадио је и искуство ратног сукоба и трогодишње окупације Србије у годинама 1914 – 1918.

Целину за себе у уводном делу дисертације колеге Денде представља одељак посвећен политичким, економским, културним и војним односима југословенске државе и Немачке у периоду 1918-1932. Засновани на новој грађи немачке провениенције ти делови текста у много чему прекорачују компилативну раван. Оптерећени трагедијом тек окончаног рата, тешким питањем одговорности за рат и ратне кривице и чињеницом да се југословенска држава налазила у „орбити“ француске политике, односи две државе су били на новом почетку. То није било у колизији са настојањима југословенске државе да из године у годину побољшава југословенско – немачке односе, што је било прихваћено и у Берлину и огледало се у немачкој политици према Београду. Значајан пораст активности видан је почетком 30-тих година, како у сфери економије (освајање тржишта), тако и у повећању утицаја у другим областима друштвеног живота.

Компаративна анализа развоја оружаних снага Краљевине Југославије и Немачке у периоду омеђаном светским ратовима (1918-1941) тема је која засвођује обиман увод докторске дисертације колеге Денде. У том делу увода докторске дисертације проговорено је о постојећим системима одбране Немачке и Југославије који су у доктринарном и професионалном смислу почетком 20-тих имали слична полазишта. Ипак, под утицајем политике и места које је Југославија задобила у поретку успостављеном на крају Првог светског рата дошло је до напуштања војног професионализма усвојеног из немачког војног обрасца и прихватања (форсирања) француских војних утицаја. Кандидат је такође

обрадио: процес квалитативне и кадровске промене од српског организационог модела до војске Краљевине Југославије; школовање и формирање официрског и подофицирског кадра; промене у југословенској војној доктрини и политици као главном генератору тих промена; јачање француских војних утицаја међу елитним официрима југословенске војске. Са истом пажњом обрађене су и немачке оружане снаге које су превалиле дуг пут од конфузије, преко реформи, до организације модерне и снажне армије у којој је усавршавање у познавању тактике, стратегије и технолошког напретка била стална обавеза официра. То важи и за сложен однос који је војска имала према нацистима и нацистичка држава према војсци.

У поглављу насловљеном „Ка успостављању југословенско-немачких војно-дипломатских односа“ обрађен је хронолошки период од 1933. до 1935. године. У том делу текста колега Денда је обрадио више тема које су одређивале политички и економски оквир унутар кога је дошло до успостављања војнодипломатских односа Југославије и Немачке. Указао је на утицај економске кризе на југословенско-немачке односе, одредио однос југословенске државе према политичким променама у Немачкој 1933. године и према нацизму, идентификовао обостране политичке интересе који су подстицали међусобно приближавање две државе, обрадио прогнозе, процене и очекивања које су војни кругови у Београду и Берлину исказивали према питању војнодипломатске сарадње. У тим деловима дисертације показано је у којој је мери политика „економског национализма“ одредила историјске процесе у Немачкој и Европи, утицала на оживљавање немачког концепта „Средње Европе“, генерирала агресивну политику Трећег Рајха, породиле веће интересовање Немачке за балканске земље, а затим и повећану економску зависност аграрних држава са тог простора (политика „Новог плана“; привредни продор; заинтересованост за аграрне производе, рударство и сировине...). Са пажњом је обрађен однос диктаторског режима у Југославији (политичари и војници) према ступању Адолфа Хитлера на власт, расизму и нацистичком настојањима да формирају ауторитарну националну државу која свим средствима реализује великодржавну идеју и империјални програм, али и однос нацистичке Немачке према режиму личне власти у Југославији. Указано је на конкретне политичке и економске интересе и спољнополитичке околности који су подстицали сарадњу Југославије са Немачком (обуздавање италијанског империјализма, појава иредентизма и усташког покрета, ревизионистичке и реваншистичке тенденције суседа...) и подршку која је том процесу стизала из Берлина и Београда. Од важности су и они делови дисертације у којима је кандидат изнео прогнозе, процене и очекивања војних кругова у Немачкој и Југославији о будућности војнодипломатске сарадње, елаборирао промену „слике другог“ која је, када је војска у питању, почела да се мења и у Београду и у Берлину, проговорио о процесу који је водио закључењу

војнодипломатских односа и официрима који су били први акредитовани војни аташеи и изасланици.

Поглавље „Влада др Милана Стојадиновића и војна сарадња са Немачком (1935 - 1939)“ обрађује две хронолошки важне целине у југословенско-немачким војним односима (период 1935-март 1938. и март 1938-септембар 1939) и као такво је једно од централних у докторској дисертацији колеге Денде. У њему је кандидат, уз ослона на нове изворе, показао у којој су мери спољнополитичке околности (тежак спољнополитички положај Југославије, италијанска агресија у Етиопији и губитак италијанског тржишта, улазак немачких трупа у демилитаризовану Рајнску област, аншлус Немачке и Аустрије, присаједињење Судетске области Немачкој, распад Мале Антанте, окупација Чехословачке, политичка немоћ Француске...) и унутрашње прилике (решавање хрватског питања, тешка економска ситуација, потреба гушења усташког и других сепаратистичких покрета, придобијање немачке националне мајине, конкретни трговински интереси у сарадњи са Немачком...) утицали на промену дотадашњег југословенског спољнополитичког курса, укупну политику владе Милана Стојадиновића и њену подстицајну улогу подржавања војне сарадње Југославије и Немачке. Указао је на лагано удаљавање југословенске спољне политике од Француске и јачање улоге Немачке и њен утицај на побољшавање југословенских односа са суседима и јачање позиције владе М. Стојадиновића на унутрашњем и спољном плану (Конкордатска криза, посета М. Стојадиновића Берлину, немачке гаранције дате поводом Аншлуса и Судетске кризе, крах Мале Антанте), што је најдиректније било у немачком интересу. Пад владе Милана Стојадиновића, како показује и ово истраживање, на неко време је умањио успостављено поверење Берлина према Београду, заузео сарадњу на политичком и војном плану, ојачао свест о Немачкој као главној опасности по Југославију, преоријентисао немачку политику према Београду од „дугорочне“ на „краткорочну“. Поверење Берлина, које ће накнадно задобити и кнез Павле Карађорђевић, ипак никада неће бити еквивалентно ономе које је уживао М. Стојадиновић.

Посебно су вредни и сасвим истраживачки нови они делови дисертације колеге Денде у којима је презентовао задатке, активности и положај акредитованих војних представника (Мориц фон Фабер ди Фор, Карл Аугуст фон Шенебек, Рудолф Тусен, Жарко А. Верић, Владимир Ваухник). Информације које су прибирали, опажања, процене, прогнозе, анализе, закључци и мишљења несумњиво су обликовали погледе војних кругова и утицали на вођење политике. Кандидат је обрадио питање првих југословенских набавки наоружања, ваздухопловног материјала и морнаричке опреме у Немачкој, утврдио висину новчаних квота у трговинској размени тог типа, скренуо пажњу на улогу „веза и познанстава“ у пословању са Немачком, убедљиво показао да је до почетка Другог светског рата у Европи Југославија представљала главну сировинску базу немачке

привреде (30% набавки). У том делу текста обрађен је и војни сегмент Стојадиновићеве посете Намачкој 1938. године и скренута пажња на интензивирање војне сарадње две државе која је након тога уследила. Будући да је југословенска војска у наведеном периоду (1935 – 1938) била саставни део европских безбедносних структура, колега Денда је компаративно обрадио односе са војним структурама Француске, Чехословачке и Немачке и реконструисао процес лаганог размимоилажења са старим свезницима и интензивирања сарадње са Трећим Рајхом. Обавештеност немачких војних и дипломатских представника у Београду о војним проценама ситуације у којој се земља налази, плановима одбране и преоружања војних снага, резултатима договора унутар Мале Антанте, војним односима са Француском и Чехословачком, ставовима генералитета према упаду немачких јединица у демилитаризовану Рајнску област, аншлусу Аустрије и Судетској кризи, јасно је упућивала на блискост односа са државним и војним врхом. Упоредном анализом виђења југословенске војске и Вермахта у војним круговима Београда и Берлина колега Денда је засводио период односа који је окончан почетком Другог светског рата у Европи. Ту слику су, на обе стране, превасходно формирали државни обавештајни органи, војни изасланици, специјалне обавештајне организације и мреже „несталних агената“. По типу и квалитету различите, те су појединачне и сумарне информације, анализе, елаборати и извештаји доприносили формирању целовитог погледа на Југословенску војску и Вермахт и омогућивали поуздане закључке о снази и намерама потенцијалног пријатеља или противника. Подједнако као и претходни делови докторске дисертације, и ово је поглавље засновано на новој и мало коришћеној архивској грађи похрањеној у немачким и домаћим архивима.

Целину за себе у докторској дисертацији колеге Денде преставља поглавље под насловом „Југословенске припреме за рат и Немачка (1939 – 1941)“. У том делу текста обрађен је сложен однос југословенског државног врха према „немачком новом поретку“. Аутор је убедљиво показао да до почетка Другог светског рата у Европи Југославија представља главну сировинску базу немачке мирнодопско-ратне привреде (задовољава 20% потреба Рајха за баром, 33% потреба за оловом, 50% потреба за хромом, 100% потреба за антимонимом, 40% потреба за бокситом). У складу са тим био је и политичко-војни интерес Немачке да себе представи као пријатеља и гаранта југословенске спољнополитичке и економске стабилности, граница, будућности и да Југославију укључи у свој „Нови поредак“. Кандидат је образложио југословенску политику неутралности. Указао на ставове Трећег Рајха по том питању и настојања Берлина да политички, економски и војно утиче на спољнополитички курс земље и расположења у војсци. Уочи је размере дефетизма у југословенским војним круговима. Скренуо је пажњу и на борбу Велике Британије и Немачке за Балкан у којој је свака о страна рачунала на свој утицај у

југословенској војсци и држави. Кандидат је свеобухватно сагледао и процес који је Југославију водио ка ступању у Тројни пакт.

У истом поглављу („Југословенске припреме за рат и Немачка“) колега Денда је обрадио: питање зајма за наоружање од 200 милиона марака датог с циљем спречавања стварања пробританског блока на Балкану; југословенске војне набавке у Немачкој и Чешко-моравском протекторату и испоруке набављеног оружја и опреме; однос југословенског војног врха према паду Француске; утицај немачке војне мисли на измене југословенске војне доктрине и улогу аташеа В. Ваухника у том процесу; место Трећег Рајха у југословенским ратним плановима 1939-1941. године.

У поглављу насловљеном „Југословенска војска и вермахт (1939-1941)“ обрађено је више важних тема. Кандидат је истражио различита виђења Вермахта и Југословенске војске у војним круговима Београда и Берлина која су, у поређењу са периодом који је претходио Другом светском рату у Европи, доживела промене. Југославија је у том времену постала све важније обавештајно подручје за Трећи Рајх, а реформисани Вермахт све активнији у свом раду. Померање главног средишта обавештајних активности према Југославији из Минхена на центре у Аустрији, како је показало ово истраживање, умногоме је утицало на промену дотадашње политике и на убрзано формирање негативног става према југословенској војсци и српском чиниоцу. У том контексту кандидат је показао на који је начин Југославија постала простор субверзивне активности Абвера и какве су биле немачке процене снаге југословенске војске. У истом временском периоду појачан је и рад југословенске војно обавештајне службе према Немачкој. Према анализама колеге Денде тај је рад донео више важних оперативних сазнања и може се сматрати изузетно успешним. Кандидат је анализирао и домете југословенске политике оружане неутралности, реалност тог политичког концепта и његов непосредни утицај на војску (генералитет и трупне официре). Није занемарио ни односе са Француском. Указао је на планове о отварању балканског фронта и могућности југословенске војске да те савезничке идеје буду остварене. Такође је обрадио и везе које су остварене на релацији Београд – Атина – Букурешт, али и показао да краткотрајно „окретање“ ка Немачкој није сматрано напуштањем политике строге неутралности. Интензивна обавештајна сарадња са савезницима и случај „Ваухник“ још неке су од тема о којима колега Денда пише скрећући истовремено пажњу на квалитет прибраних информација и њихово неконтролисано „одливање“. Кандидат је темељно обрадио и последњу фазу у односима двеју држава која започиње реакцијама политичких и војних кругова у Берлину на војни пуч од 27. марта 1941, а завршава се кратким Априлским ратом и сагледавањем биланса војног сукоба. У тим деловима текста, уз употребу и грађе британске провениенције, указано је подједнако на делатност политичког и војног чиниоца. Објашњена је улога Британаца, реконструисане везе југословенских официра са припадницима британских обавештајних и дипломатских

служби, проговорено о припремама и извођењу државног удара. Дате су ракције Берлина на догађаје од 27. марта 1941, анализирани процене немачких дипломата и војника о стању које је после тог датума наступило у Београду, Србији и Југославији, сагледан биланс сукоба у Априлском рату.

Докторску дисертацију колеге Денде засвођује поглавље „Југословенска војска и немачка национална мањина (1933-1941)“. У тим деловима текста кандидат је у широком потезу обрадио демократску, економску, верску и социјалну структуру немачке националне мањине у Југославији. Посебну пажњу је посветио активним и резервним старешинама југословенске војске који су припадали тој мањини (1 генерал, 1 адмирал, 11 активних и 715 резервни старешина). Сагледао је политику југословенских војних власти према припадницима немачке националне мањине (3,5 % свих војника) уз учачавање раста међусобног неповерења војних структура и немачке мањине после Аншлуса и Судетске кризе, превентивних војних анализа понашања Немаца у залеђу граничног фронта, сврставања Немаца у непоуздане и „опасне мањине“, дискриминаторског понашања локалне власти према Немцима у Дравској бановини, појави антинемачких кампања, али и одушевљења представника мањине немачким војним успесима, формирања националсоцијалистичког покрета, наглашене нацистичке пропаганде, субверзивне делатности и ишчекивања скорог припајања Рајху. Све је то доприносило да под утицајем нацистичке пропаганде, обавештајних служби и делова Абвера у предвечерје рата немачка национална мањина у Југославији постане носилац обавештајних и субверзивних активности.

Постигнути резултати и научни допринос

Докторска дисертација колеге Далибора Денде тематски је нова и фактографски богата. Заснованост анализа на архивској грађи похрањеној у немачким и домаћим архивима пресудно је допринела квалитету дисертације. На тај начин дисертација је у свим сегментима прекорачила компилативну раван и представља оригиналан научни допринос савременој историји. Односе Југословенске војске и Трећег Рајха кандидат је посматрао у контексту времена чији су међаши били долазак Адолфа Хитлера на власт у Немачкој и окончање Априлског рата. Унутар тог хронолошког оквира колега Денда је идентификовала више фаза у односима и сваку од њих темељно обрадио. На тај начин добили смо мисаоно кохерентно истраживање које на целовит начин презентује веома сложене односе Југословенске војске и Трећег Рајха у годинама 1933 – 1941. У питању је дело које представља сигуран темељ и инструктиван путоказ за свако даље бављење овом темом. Као такво оно најдиректније уводи српску историографију у међународну размену знања о прошлости међуратних година и времену почетка Другог светског рата у Европи и на Балкану. Напомињемо да је докторска дисертација колеге мр Далибора Денде узорно

написана и да се кандидат у свим деловима рукописа придржавао структуре коју је понудио у пријави дисертације.

Имајући све наведено у виду слободни смо да Наставно-научном већу Филозофског факултета у Београду препоручимо да прихвати наш позитиван реферат о докторској дисертацији мр Далибора Денде *Југословенска војска и Трећи Рајх 1933 – 1941*, и одобри јавну одбрану на којој би чланови Комисије били у прилици да изнесу своје појединачне примедбе и сугестије.

У Београду

15. 04.2016.

Комисија:

Др Милан Ристовић, редовни професор,
Филозофски факултет у Београду

Др Мира Радојевић, ванредни професор,
Филозофски факултет у Београду

Др Милан Терзић, виши научни аветник,
Институт за стратешка истраживања у Београду

Др Александар Животић, доцент,
Филозофски факултет у Београду

Др Љубодраг Димић, редовни професор,
Филозофски факултет у Београду
(ментор и писац реферата)